

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут психології і педагогіки
Педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики виховання**

ІННОВАТИКА У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

**Часопис кафедри
Випуск 3**

Рівне-2014

УДК – 37.09:005.591.6

Інноватика у навчанні та вихованні. Часопис кафедри.
Випуск 3 / Упор. Ціпан Т.С. – Рівне: РДГУ, 2014. – 108 с.

Рецензенти:

Литвиненко С. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Ящук І. В., професор, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти і філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 2 від 23 березня 2014 року).

© РДГУ, 2014

З М І С Т

Кособуцька Г. П.	Посвята.....	3
Дем'янюк Т. Д.	Інноваційні технології духовно-морального виховання особистості у позашкільному закладі.....	6
Петренко О. Б.	Гендерний підхід у громадянському вихованні учнів: актуалізація ідей В. О. Сухомлинського.....	18
Кириленко С. В.	Громадянське виховання учнів як стратегічний напрям розвитку громадянського суспільства в Україні...	27
Кіян О. І.	Громадянське виховання у системі роботи класного керівника в умовах Євроінтеграції вітчизняної освіти.....	37
Сойчук Р. Л.	Формування національної ідентичності громадян України в умовах Євроінтеграції.....	41
Гринькова Н. М.	Громадянське виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах: теоретичний аспект.....	52
Ціпан Т. С.	Взаємодія дитячого об'єднання і сім'ї у громадянському вихованні зростаючої особистості.....	60
Булига І. І.	Релігійна толерантність як імператив сучасності.....	67

Шутяк В. Г.	Громадянське виховання учнів початкових класів на уроках трудового навчання.....	77
Стельмашук Ж. Г.	Виховання дисциплінованості особистості учнів у контексті формування у них громадянської культури.....	83
Сорочинська Т. А.	Особливості формування громадянськості майбутнього вчителя педагогічних закладів Рівненщини (1939-1958 рр.).....	92
Баліка Л. М.	Роль шкільної бібліотеки у становленні національного виховання незалежної України.....	97

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баліка Людмила Миколаївна – здобувач Рівненського державного гуманітарного університету

Булига Ірина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Вознюк Галина Федорівна – завідувачка відділу освіти Дубенської райдержадміністрації Рівненської області

Гринькова Надія Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Дем'янюк Тамара Дмитрівна – професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання, НДІ інноваційних виховних технологій (1994-2013 рр.)

Кириленко Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти

Кіян Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України

Кособуцька Галина Пилипівна – доцент Рівненського державного гуманітарного університету

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання рівненського державного гуманітарного університету

Сойчук Руслана Леонідівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Сорочинська Тетяна Адамівна – аспірант кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою Рівненського державного гуманітарного університету

Стельмашук Жанна Григорівна – викладач Рівненського державного гуманітарного університету

Ціпан Тетяна Степанівна – кандидат педагогічних наук, в. о. доцента Рівненського державного гуманітарного університету

Шуťяк Володимир Георгійович – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу аспірантури Рівненського державного гуманітарного університету

Наукове видання

ІННОВАТИКА У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

**Часопис кафедри
Випуск 3**

Підписано до друку 24.04.2014 р.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 5,15. Замовлення №155/1. Наклад 300.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
Рівненського державного гуманітарного університету

Інноватика у навчанні та вихованні. Часопис кафедри.
Випуск 3 / Упор. Ціпан Т.С. – Рівне: РДГУ, 2014. – 107 с.

УДК – 37.09:005.591.6

9. Тлумачний словник української мови / уклад.: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с.
10. Черенко Н. В. Почуття власної гідності : критерії та показники / Н. В. Черенко ; Ін-т проблем виховання // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 12. – К., 2008. – С. 115-119.

УДК: 37.017.4 : 37.018.3 – 057.874   ГРИНЬКОВА Н. М.

**ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

***Резюме.** У статті розкривається зміст та особливості громадянського виховання, обґрунтовується значення позашкільних навчальних закладів у вихованні громадянськості у дітей молодшого шкільного віку.*

***Ключові слова:** громадянське виховання, громадянськість, образ “Я” школяра, молодший школяр.*

Україна знаходиться на шляху побудови демократичного суспільства, а тому потребує здійснення державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості. Такі умови ставлять перед освітою нові завдання, які пов'язані з розбудовою й утвердженням суверенної, правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави, із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає докорінну зміну світогляду та переконань нашого народу. Саме тому активно розвивається новий напрямок – громадянська освіта, з'явилися концепції громадянського виховання (АПН України) та громадянської освіти в Україні (Трансатлантичний проект); обґрунтовується і напрацьовується відповідне науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу.

Актуальність громадянського виховання зумовлюється водночас процесом відродження української нації. Для України, яка є поліетнічною державою, громадянське виховання відіграє важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, яка є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови та вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства [5;6]. Ці процеси потребують формування громадянської культури, важливу роль щодо якої відіграють усі ланки системи освіти загалом, а особливо, на нашу думку, система позашкільної освіти.

Таким чином, для розв'язання завдань громадянського виховання особлива увага надається позашкільним навчальним закладам. Утвердивши себе повноцінною ланкою в системі безперервного виховного процесу, вони оперативніше, ніж школа, реагують на зміни в соціальному середовищі, надають дітям можливість виходити за межі звичайного в житті, культурі, природі, науці, економіці.

В останні роки даній проблемі було присвячено низку досліджень, серед яких наявні статті методологічного характеру: О.Сухомлинської, В.Кременя, Г.Філіпчука, С.Гончаренка, Ю.Мальованого, всі вони наголошують на важливості громадянського виховання школярів.

Зокрема, Л.Пономаренко переконана, що головним шляхом до розвитку громадянськості є повага до особистості учня [8, с. 17].

Активно обговорюється ці питання на сторінках педагогічних журналів (О. Вишневський, О. Докуніна, Т. Дем'янюк, Б. Грицюк, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Струманський, А. Суценко, В. Огнев'юк, О. Рега, І. Мартиненко). Всі вони з позиції теорії та практики розглядають роль засобів гуманності у вихованні майбутнього громадянина нашої держави.

Основним завданням діяльності позашкільних закладів, за твердженням І.Первушевської, є “створення особистості дитини, підлітка, молодій людини, яка вже виходить на життєве проектування та програмування” [7, с. 65].

Таким чином, проведений нами аналіз останніх досліджень та публікацій доводить необхідність визначення змісту та особливостей громадянського виховання молодших школярів у позашкільних навчальних закладах.

Для того, щоб якнайповніше збагнути роль позашкільних закладів у формуванні громадянина, з'ясуємо сутність громадянського виховання.

Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними.

Громадянськість – це реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства, складні багатовимірні особистісні якості, з-поміж яких вирізняються: громадянські чесноти, громадянські знання та готовність взяти участь у соціально-політичному житті країни. До громадянських чеснот, у сучасному розумінні, обов'язково додається повага до прав і свобод людини, відповідальність, відкритість та критичне мислення, толерантність.

У педагогічному плані громадянськість містить в собі знання, переживання й вчинки. Ці складові знаходяться у певних зв'язках і взаємодії при переважанні на певних етапах розвитку індивіда емоційного компонента, формування почуттєвої сфери. Головним критерієм ефективності громадянського виховання виступають морально-етичні імперативи та цінності.

У становленні громадянина особливого значення набув особистісно-орієнтований підхід, коли в центрі виховного процесу знаходяться інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет.

Необхідною умовою громадянського виховання є також системний підхід, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, ієрархічного, взаємозалежного, детермінованого відкритого процесу в його постійному розвитку й саморозвитку.

В умовах прогресуючої спеціалізації освіти та формування комунікаційних перешкод (бар'єрів) між людьми системний підхід виступає основою організації й впровадження в практику такого всеохоплюючого феномена, як громадянське виховання [6; 8; 9].

Найбільш вагомими принципами громадянського виховання є наступні: принцип гуманізації та демократизації виховного процесу; принцип самоактивності й саморегуляції; принцип системності; принцип комплексності й міждисциплінарної інтегрованості; принцип наступності та безперервності; принцип культуровідповідності; принцип інтеркультурності.

Мета громадянського виховання – сформуванню свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Виховання учнів не обмежується школою. Традиційний шкільний колектив, основним структурним компонентом якого є клас, не може забезпечити достатніх умов для засвоєння учнями всього багатства соціального досвіду, усунути ізоляцію між різними віковими групами, позбавити внутрішньокolleктивні відносини одноманітності й обмеженості, долучити школярів до цінностей громадянської культури.

Виховання продовжується і за межами школи за допомогою форм різнопланової діяльності, які сприяють розв'язанню цих проблем. З цією метою в системі освіти України діє 2,2 тисячі позашкільних закладів. Розширюється мережа установ нового типу: позашкільні навчально-дослідницькі, творчо-виробничі центри, позашкільні центри творчої діяльності дітей та юнацтва, туризму, краєзнавства, школи мистецтв, спортивно-технічні школи, клубні установи.

У позашкільних закладах інтенсивніше відбувається процес формування таких найважливіших характеристик повноцінної людської діяльності як:

– позитивне ставлення до власного життя завдяки реалізації себе як особистості в улюбленій діяльності;

- соціальна відповідальність, яка виявляється у турботі про людей;
- культура діяльності на дозвіллі;
- прагнення до безперервного духовного, творчого самовдосконалення;
- відповідальне ставлення до своїх обов'язків перед Батьківщиною;
- активна громадянська позиція.

Як зазначено у Законі “Про позашкільну освіту”, позашкільне навчання і виховання має бути спрямоване на військово-патріотичну підготовку, що забезпечує виховання патріотичних почуттів та громадянської відповідальності [4].

Позашкільні форми виховання – це насамперед форми організації різноманітної суспільно-корисної діяльності, яку здійснюють дитячі молодіжні організації, Палаці дітей та молоді, об'єднання, товариства, загони. Специфікою сучасних позашкільних форм є те, що вони створюються на добровільних засадах, охоплюють учнів різного віку, мають органи самоврядування, реалізують широкий спектр діяльності, в процесі якої розширюється пізнання учнів, їх спілкування, формується усвідомлення своєї належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності й обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні інтереси в складних ситуаціях.

Таким чином, позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль у громадянському вихованні учнів, особливо, молодших школярів, оскільки саме в цьому віці закладаються основи громадянської культури, громадянських знань, формуються уявлення про національні цінності: почуття національної гідності, любов до рідної мови, національних свят і традицій.

Головною особливістю розвитку особистості в молодшому шкільному віці виявляється зміна її позиції: дитина приступає до систематичного навчання, стає членом шкільного і класного колективу. Змінюються відносини з дорослими, учень починає усвідомлювати свою роль і місце у державі як громадянина, розуміти свої права і обов'язки.

Повага до оточуючих людей, здатність відстоювати свої права, любов до Батьківщини починаються з поваги до себе, яка

формується, за даними дослідників, у молодшому шкільному віці і базується на почутті власної гідності. Зокрема, І.Бех наголосив на тому, що: “Людська гідність має бути зведена до рангу ядра моральної культури. Лише особистість, у якій розвинене почуття власної гідності, може виявляти повагу до гідності інших” [1, с. 2].

Можливість формування такої якості, як почуття власної гідності, що безпосередньо пов’язане з адекватною самооцінкою учнів, позитивним самосприйняттям, за даними психологів, формується у дітей під впливом навколишнього середовища – в першу чергу, стилю спілкування [7].

Позашкільні заклади, безперечно, створюють широкі можливості для дітей різних вікових груп, оскільки вони орієнтуються на задоволення в першу чергу інтересів дитини, її потреб, що накладає свій відбиток на ставлення учня до самого себе, на “Я – концепцію” дитини.

„Я – концепція” або „Я – образ” – це продукт самосвідомості, який формує пізнання людиною самої себе. „Я - концепція” – не просто уявлення, а й важливий фактор детермінації поведінки учня, таке особистісне утворення, яке великою мірою визначає напрямок її діяльності, поведінки в ситуаціях вибору, міжособистісні стосунки, ставлення до громадянських обов’язків.

У молодшому шкільному віці образ „Я” школяра перебуває в стадії формування, він гнучкий та рухливий. Позашкільні заклади мають великий потенціал для покращення „Я - концепції” дитини, що сприяє підвищенню успішності в оволодінні громадянськими знаннями, стимулює активність щодо участі у соціально-політичному житті країни.

Хоча позашкільні заклади належать до додаткової неформальної освіти та виховання, але по своїй суті вони здатні найкраще впливати на формування прагнення і вміння молодших школярів безперервно й усвідомлено здійснювати духовне самовдосконалення, саморозвиток дитини. Маючи статус „необов’язкових”, вони природно „добудовують” безперервне громадянське становлення особистості завдяки наявному вибору улюблених видів діяльності, а також більшій можливості вихователів застосовувати нетрадиційні методи у своїй роботі.

Свобода і можливість вибору занять за інтересами у позашкільних закладах впливають на формування громадянської позиції дітей, допомагають ще в ранньому віці визначити гідне місце в житті, повноцінно реалізувати свої можливості.

Таким чином, позашкільний педагогічний процес у громадянському вихованні молодших школярів виконує не додаткову, а прогностичну, випереджуючу та формуючу функції.

Оперативно реагуючи на зміни суспільно-економічних, політичних умов у державі, позашкільні заклади вносять корективи у зміст своєї роботи, у стратегію виховання. Позашкільний навчально-виховний процес відрізняється від шкільного тим, що він ставить в центр уваги не предмет, не зміст і навіть не метод, а особистість дитини, її потреби, інтереси і захоплення. Тут важливішим є не засвоєння знань, а їх відкриття і творче застосування, інтелектуальна незалежність і самовдосконалення [11, 45]. Тільки за таких умов, на нашу думку, можна виховати повноцінного громадянина.

Отож позашкільні навчальні заклади вирішують важливу проблему, відмовляючись від шкільного професійного егоцентризму, який виявляється у стосунках вчителя з дитиною за такою формулою: „Я знаю, що тобі потрібно робити і як діяти”. У позашкільному педагогічному процесі все навпаки: дитина сама обирає собі середовище, в якому самостійно регулює вчинки та поведінку. Тут все починається з питання: „Чого хочеш ти?”.

Тільки у невимушеній неформальній сфері спілкування, яка панує у позашкільних навчально-виховних закладах, існують оптимальні умови для поглиблення громадянських знань молодших школярів, допомоги у засвоєнні морально-етичних імперативів, які є головним критерієм громадянського виховання. Особливістю цієї сфери є можливості для оптимального застосування ігрових методів організації діяльності, використання їх на свій розсуд, адже, як відомо, одним із провідних видів діяльності у молодшому шкільному віці є гра.

До методів громадянського виховання у позашкільних закладах також належать: ситуаційно-рольові ігри, соціодрама,

метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, „мозкові атаки”, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо.

Крім цих методів, доцільно долучати також традиційні: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування.

Отже, в основі громадянського виховання лежить процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, до структури якої входять громадянські чесноти, громадянські знання та готовність взяти участь у соціально-політичному житті країни. До громадянських чеснот, у сучасному розумінні, обов'язково додається повага до прав і свобод людини, відповідальність, відкритість та критичне мислення, толерантність.

У педагогічному плані громадянськість містить в собі знання, переживання й вчинки. Ці складові знаходяться у певних зв'язках і взаємодії при переважанні на певних етапах розвитку індивіда емоційного компонента, формування почуттєвої сфери.

Маючи статус „необов'язкових”, позашкільні навчальні заклади природно „добудовують” безперервне громадянське становлення особистості завдяки свободі і можливості вибору улюблених занять, а також більшої можливості вихователів застосовувати нетрадиційні методи виховання.

Таким чином, позашкільні навчальні заклади відіграють важливу роль у громадянському вихованні учнів, особливо, молодших школярів, оскільки саме в цьому віці закладаються основи громадянської культури, громадянських знань, формуються уявлення про національні цінності: почуття національної гідності, любов до рідної мови, національних свят і традицій.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бех І. Науковий підхід – запорука виховного успіху педагога // Початкова школа. – 1999. - №11. – С. 1 – 6.
2. Горб Т. Й. Громадянське виховання: інструменти дотику до особистості / Т. Й. Горб // Історія в школі. – 2013. – № 2. – С. 16-17.

3. Дем'янюк Т. Д. Соціально-психологічні механізми та загальнопедагогічні чинники виховання громадянина України / Т. Д. Дем'янюк // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне : [РДГУ], 2008. – Вип. 39. – С.10-14.
4. Закон України “Про позашкільну освіту”. – К., 2006. – 27с.
5. Концепція національно-патріотичного виховання молоді – К., 2009. – 12с.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний збірник МОУ. – 2000. – №22. – С. 7 – 21.
7. Первушевська І. Організаційно-педагогічні умови інноваційної діяльності в позашкільному закладі нового типу // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Збірник наукових праць. – Рівне. – 2001. – Вип. 17. – С.64 – 70.
8. Пономаренко Л. Виховання громадянськості у молодших класах / Л. Пономаренко // Початкова школа. – 2001. – №3. – С.17 –20.
9. Роговець О. В. Структура громадянськості молодших школярів / О. В. Роговець // Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук. – 2012. – № 4. – С. 53-58.

УДК-[37.018.1:061.2]:37.017.4

ЦШАН Т.С.

ВЗАЄМОДІЯ ДИТЯЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ І СІМ'Ї У ГРОМАДЯНСЬКОМУ ВИХОВАННІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. У статті розкриваються підходи до громадянського виховання зростаючої особистості в умовах взаємодії сім'ї і дитячих об'єднань

Ключові слова: громадянське виховання, дитячі об'єднання, сім'я, підлітки, взаємодія, партнерство.

Українське суспільство нині перебуває на шляху побудови демократичного суспільства. Саме за демократії розквітає